

Barátság, rútság, edzettség.
Ugyesség, okosság, adósság. Bölcsesség, frissesség, összeség.
Egészség, ravaszság, merészség.
Szárazság, igazság, vitészség, község. Egyesség.

Szántó Lőrinc.

A XIII. század magyar és külföldi legfontosabb történelmi eseményeinek összefoglalása.

Tanítás a polg. fiúiskola III. osztályában.

(2 óra.)

Vázlat.

I. Előkészítés.

1. Számonkérés. Mit köszönhetünk az Árpádoknak?

2. Áthajlás. Érdekkeltés a legutóbb tanult század eseményeinek összefoglalása iránt.

3. Célkitűzés. A XIII. század magyar és legfontosabb külföldi történelmi eseményeinek összefoglalása.

II. Tárgyalás.

A XIII. század magyar királyainak sorrendje. A század jellemző eseményeinek megállapítása, ezeknek megbeszélése az egyidejű külföldi események felújításával. Az aranybulla jelentősége. A mongolvész és tanulságai. A hadrendszer fejlődése. A nagybirtokos osztály (oligarchák) hatalmi túltengése. Az Árpád-ház kihalása.

III. Begyakorlás.

A XIII. század kortáblájának összeállítása.

Tanítás.

I. Előkészítés.

1. Számonkérés. Mivel foglalkoztunk az elmúlt órán, Gy.? (Megbeszéltük, hogy mit köszönhet nemzetünk az Árpádoknak.) Sorold fel az Árpád-ház uralkodóinak érdemeit, A.! — Beszélj e 400 esztendő korszak országhatárainak kiterjedéséről, K.! — Melyek voltak e kor idején az anyaország mellett hazánk kiegészítő részei, V? — Melyek voltak a kapcsolt részek, P? — Végül milyen hűbéres tartományokat csatoltak e korban királyaink hazánkhoz, B.? — Milyen királyaink idején hódoltak meg ezek, S? — Beszélj az Árpádok telepítéséről, F! — Mit tettek az Árpádok az anyagi és szellemi művelődés és haladás

szolgálatában, W.? — Mi igazolja az Árpádok erős és nagy kereszténységét, P?

2. *Áthajlás.* Hány évszázadon át adott uralkodókat az Árpád-ház nemzetünknek, H.? — Alkotmányunk fejlődése szempontjából melyik század a legjelentősebb, L?'

3. *Célkitűzés.* Foglaljuk hát össze a mai órán a XIII. század magyar és az egyidejű legfontosabb külföldi eseményeit!

II. Tárnyalás.

Sorold fel a XIII. század magyar királyait, H! — Visszatekintve a XIII. század történetére, mondjátok, fiúk, melyek e század jellemző eseményei. Mondd meg B! (A XIII. század jellemző eseményei: az országos hanyatlás, a rendi állam kialakulásának kezdetei, az aranybulla kiadása, a mongolvész, az oligarchák hatalmi túltengése és az Árpád-ház kihalása.) Mi volt az országos hanyatlás oka, Ó? (Kezdetben Imre király és András hg. viszálykodása. A testvérharc kifejlesztette a gögös nagybirtokos osztályt, mert a király is, a herceg is adományokkal édesgette hívei csoportjába az urakat. Ennek természetes következménye lett a királyi birtokoknak s ezzel karöltve a király tekintélyének csökkenése. Ezzel szemben a nagybirtokosok, az oligarchák vagyona, hatalma és tekintélye növekedett.)

Mi volt a másik aggodalmas következménye a testvérviszálynak, P? (Ismét fenyegetett a pápai függés veszedelme. E kor hatalmas pápája, III. Ince pápa, a testvérharc idején ismételen beavatkozott hazánk ügyeibe. András herceget erélyesen figyelmeztette atyjának tett fogadalmára, híveivel pedig ismételen érezte haragját.)

Volt-e még egyéb következménye a testvérviszálynak, F? (Emiatt Imre nem avatkozhatott be teljes erejével a bomlásnak indult görög császárság ügyeibe. Imre felvette ugyan Szerbia és Bulgária királyának címét s az eretnek bogumilek megértésén is buzgólkodott, de igazi uralmat nem alapíthatott a Balkánon. A testvérviszály miatt kellett eltűnnie azt is, hogy a IV. kereszties hadjárat alkalmával Velence elfoglalta Zárát.)

Csak Imre király uralkodása idején észleltük az országos hanyatlást, K? (A hanyatlás II. András királysága idején még fokozódott, sőt országos romlásra fajult.) Mi volt ennek az oka, V? (Egyik oka a király bőkezű, sokszor szertelen birtokadományozása, mellyel híveit jutalmazta. Másik oka Gertrud királyné gyászos kormányzása és mértéktelen mulatozása. Valósággal elherdálta az ország vagyonát, s emiatt összeesküvésnek esett áldozatul 1213-ban.) Egyéb oka nem volt a hanyatlásnak, Cs.? (Tetézta a bajokat II. András szerencsétlen halicsi és szentföldi hadjárata. Ez utóbbinak költségeire a királyi birtokokat zálogba vetette, Zárát pedig átengedte Velencének, hogy ezért seregét a szentföldre szállítsa.)

Végetért mindezzel az ország hanyatlása, Gy.? (Ezek után

tetéződött be teljesen a romlás. A hatalmas urak elnyomták a királyi szabadokat, a nemeseket, s ennek ellenére a király tovább folytatta köztük a birtokok adományozását. A nyomasztó pénzügyi bajokat pedig a királyi jövedelmek bérbeadásával s a kincstári nyereséggel akarta orvosolni. Ezzel pénzünknek hitelét itthon is, a külföldön is teljesen tönkretette.) Ki akadályozta meg az ország csődbe-jutását és a forradalom kitörését, K.? (Béla herceg, az ifjabb király, aki a nemességgel összefogva írott törvények, a híres aranybulla kiadására kényszerítette a királyt 1222-ben.) Ismertesd az aranybullát, S.? (Ez hazánk legrégebb írott alkotmánya. 31 pontja van. Korlátozza a király hatalmát s megszabja kötelességeit; biztosította a nemesség jogait s az ország szabadságát. Legfontosabb pontja a 31., az ellenállási záradék. Ez jogot ad a nemzetnek arra, hogy a törvénszegő királynak egyenként és összesen fegyveresen ellenszegülhet, anélkül, hogy ezzel a hűtlenség bűnébe esnék.) Teljesültek a nemzetnek az aranybullához fűzött reményei, H.? (II. András és a főurak sem adtak sokat reá. 1231-ben újra megerősítette az aranybulla pontjait, de ekkor sem hajtotta végre. Az országnak egyházi tilalom alá helyezése után javulást ígért ugyan, de enyhülést csak 1235-ben történt halála hozott az országra.)

Még milyen jellemző vonását állapítottuk meg e századnak, L.? (E században már észrevehetőleg kialakulnak az országos rendek, kik a királlyal együtt hozzák az érvényes törvényeket.) Kiket nevezünk rendeknek, K.? (Ha a társadalmi osztályok közül valamelyik különleges jogokkal rendelkezik, mint nálunk régen a papság és a nemesség, akkor ezeket rendeknek nevezük.) Miben nyilvánult ezeknek a kiváltságuk, B.? (Közterheknek viseltek, s nem fizettek adót; ennek ellenében katonáskodtak (vérukkal adóztak), s tagjai voltak az országgyűlésnek. A király csak velük, a rendi országgyűléssel, hozhatott érvényes törvényeket.)

Melyik volt egy további nagyon jellemző eseménye ennek a századnak, A.? (Fájdalmasan emlékeztetés eseménye a XIII. századnak a mongolvész. A fenyegető vész hírét Julián barát hozta meg, ki elszakadt véreink felkutatására indult 1236-ban.) Felismerte-e IV. Béla a sárga vihar nagy veszedelmét, K.? (Az ország minden fiát hadba szólította s a külföldi országoktól is segítséget kért. Itthon a nagyok nehezteltek reá szigorúsága s a kúnok befogadása miatt. Európa legnagyobb hatalmassága pedig, II. Frigyes német császár, az ismét kiújult investiturbárc miatt nem adhatott segítséget.) Mi okozta a sajói vészt, S.? (Hadrendszerünk éppen átalakulóban volt akkor. Akkortájt tértünk át a könnyű hadrendszerről a nyugateurópai nehéz hadrendszerre, a páncélos levasságra. Ezt a hadrendszert még nem sajátítottuk el. Nem voltak megfelelő hadvezéreink sem. De nem volt meg a szükséges egyetértés sem. Ezzel szemben a mon-

goloK pompásan begyakorolt s fegyelmezett sereggel s kitűnő hadvezérekkel rendelkeztek.) Milyen tanulságot merített IV. Béla a mongolvészből, P.? (A várak és az erős falakkal körülvett városok sikeresen ellenálltak a mongolok támadásainak. Ezért IV. Béla birtokaiból adományokat osztogatott az uraknak azzal a kötelezettséggel, hogy az adomány ellenében várakat építsenek s azokban fegyveres őrséget tartsanak. Egyszersmind nagyobb számmal alapított városokat s védelmükre a városok polgárait kötelezte. Ekkor nyerte Szeged is városi jellegét.) Észleltünk-e IV. Bélának ezekben az intézkedésekben fejlődést a multhoz képest, L.? (A városok alapításával az iparos és kereskedő, tehát a polgári osztály fejlődését és erősödését tette lehetővé, ez pedig az ország gazdasági szempontjából nagyjelentőségű. A várkatonaság és a városok őrségeivel hadrendszerüket fejlesztette.)

Milyen kiváló eseményeket észleltünk még e század folyamán, Ó.? (IV. Bélának és utódainak ismételten meggyűlt a bajuk a cseh Ottokárral. Ez kitaszálta a németországi fejtelenséget, (interregnum) s elfoglalta a császárság osztrák tartományait. Midőn 1273-ban a német urak Habsburg Rudolfot választották császárukká, ez visszakövetelte Ottokártól az osztrák tartományokat. Ottokár ezt megtagadta, mire Rudolf császár Kún László királyunk segítségével 1278-ban a Morvamezőn legyőzte szívós ellenfelét.) Mi volt e győzelemnek nagy jelentősége, V.? (A magyar fegyverek másodízben akadályozták meg egy nyugati nagy szláv birodalom kialakulását; egyszersmind magyar fegyverek alapozták meg a Habsburgok hatalmát.)

Végül milyen újabb szomorú jelenségeket észleltünk a XIII. század végefelé, K.? (IV. Béla után a gyenge kormányzat következtében új erőre kaptak a nagybirtokos urak (oligarchák). Közülük pl. Csák Máténak 13 vármegyére terjedő birtokán 30-nál több hatalmas vára, saját hadserege, a külföldi udvaroknál pedig követsége volt és saját pénzt veretett.) Mi lett ennek szomorú következménye, B.? (Ujjat húztak a királlyal, vele s egymás ellen irtó háborúkat folytattak nemzetünk óriási kárára. Ez az áldatlan állapot, nemkülönben a trónkövetelőkkel folytatott harcok izgalmai törték meg s vitték korai sírba a kiváló képességű III. András királyunkat. Vele „... letört Szent István törzsének utolsó aranyágacskája.”

III. Begyakorlás.

A teljesebb áttekintés végett készítsük el a XIII. század kortábláját! (Lásd a kortábla képét!)

K. Bedekovich Lajos.

Kortábla.

Idő		Hazai	Külföldi	A század-jellemző
Évszázad	Évtized	egyidejű események		
XIII. század	1	Imre: 1196—1204. — Testvérharc: Szerbia, Bulgária. — Bogumilek. III. László: 1204—05.	Ince pápa. IV. kereszties hadjárat: 1202. — Latin császárság.	Az Országos hanyatlás, — A rendi állam kialakulásának kezdete. — Az aranybulla kiadása — A mongolvész. — Az oligarchák hatalmi túltengése. — Az Árpádház kihalása.
	2	II. András: 1205—1235. Eskü! Gertrúd és az idegenek. — Összeesküvés: 1213. — Keresztes hadjárat. — Zára.	Gyermekhadjárat: 1212. — V. kereszties hadjárat: 1217.	
	3	Országos hanyatlás! — Az áll. javak bérbeadása; kamarai nyereség. Aranybulla: 1222. — Egyházi tilalom. — Szent Erzsébet!	VI. kereszties hadjárat: 1228. — II. Frigyes német császár.	
	4	IV. Béla: 1235—1270. — Az ország és a királyi tekintély helyreállítása. Julián útja! — Kuthen befogadása.	Mongol hódítások. — II. Frigyes. — IX. Gergely.	
	5	A tatárok betörése, Muhi: 1241. — Roger mester. — Az ország helyreállítása. — Boldog Margit!	— " — Bécsúj helyi 1246; Babenbergi Frigyes.	
	6	A hanvédelem fejlődése (városok, várkatonaság). Hűbéres tartományok. — Tatárvereség: 1251.	Interregnum Németországban: 1254—73.	
	7	Ifjabb királyság. — Harcok Ottokárral.	— " —	
	8	V. István: 1270—72. — Ottokár. — IV. (Kún) László: 1272—90. — Morvamező: 1278!	A nagy szláv birodalom létesítésének meg- hiúsítása. A Habsburg-ház hatalmának megalapítása: 1278!	
	9	A királyi tekintély süllyedése. — Oligarchák. — Veszprém! Egyházi tilalom. — Hódtava! — Kézai Simon mester.	Habsburg Rudolf német császársága.	
	10	III. András: 1290—1301. Trónkövetelők; belső harcok. — Az alkotmány fejlődése: 1298! — Az Árpád-ház kihalása: 1301. I. 14.	— " —	